

שנת התשס"ו

הישיבה המאתיים שמונים וחמש (רפה)

ביום כ"ו במרחשוון התשס"ו (28 בנובמבר 2005) בשעה 15:00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, עוזי אורנן, שולמית אליצור, יהושע בלאו, יעקב בן-טולילה, אפרים חזן, אברהם טל (יו"ר), דוד טלשיר, יוסף יהלום, אהרן ממן, שלמה נאה, קציעה כ"ץ, מנחם צבי קדרי; החברים-היועצים יוחנן ברויאר, עמינדב דיקמן, חיים א' כהן, יוסף עופר, שמואל פסברג; המנהלת הכללית מירי בת-משה; עובדי המזכירות המדעית אורלי אלבק, טלי בן-יהודה, ברק דן, רחל סליג; יועצת הלשון ברשות השידור רות אלמגור-רמון.

- סדר היום:**
- ברכות והודעה
 - הרצאת חיים א' כהן "לשון המשנה מבעד לסידורי תפילה אשכנזיים ומדקדיהם"
 - מילים בשימוש כללי
 - דקדוק: הדו-תנועה iy בעברית החדשה
 - אישור הודעת ועדת הדקדוק

א. ברכות והודעה

א' טל: אני מתכבד למלא את מקומו של נשיא האקדמיה משה בר-אשר, העושה בסמסטר שבתון בחו"ל, ופותח את הישיבה באיחולי הצלחה למנכ"לית החדשה של האקדמיה הגב' מירי בת-משה, שהחלה את עבודתה באקדמיה לפני שבועות לא רבים. האד' בר-אשר ביקש ממני להודיע שלפני חודשים אחדים הוא התקבל לשיחה אצל ראש הממשלה מר אריאל שרון, ומאז הוא עומד עמו ועם יועציו בקשר רצוף. לפי הבטחת ראש הממשלה אמור תקציב האקדמיה לחזור לאלתר למתכונתו מלפני הקיצוץ, ואף אמורה להינתן תוספת חד-פעמית שתהיה בשנים הבאות לחלק מתקציב האקדמיה

לשם חיזוק מפעל המילון ההיסטורי ושאר פעילויות האקדמיה. חלק מן ההבטחה כבר קיים.
 יפתח את הישיבה חברנו האד' חיים כהן בהרצאתו על לשון המשנה מבעד לסידורי תפילה אשכנזיים ומדקדקיהם.

ב. הרצאת חיים א' כהן "לשון המשנה מבעד לסידורי תפילה אשכנזיים ומדקדקיהם"

[הצרת העורף: ההרצאה ראתה אור בלשונו סח, א-ב (התשס"ו), עמ' 73-82.]

ג. מילים בשימוש כללי

הודעת המזכירות המדעית

תַּצְרָף – "פאזל" (jigsaw puzzle, picture puzzle)
 המילה תַּצְרָף פורסמה בעבר ב"למד לשונך", עלון קמו (התשמ"ה), וכן בכרזה לרגל שנת הלשון (התש"ף), ואולם לא נמצא תיעוד לאישורה בזיכרונות האקדמיה וברשימות המילים בשימוש כללי.
 המליאה מתבקשת לאשר את המילה בדיעבד.

הודעת הוועדה למילים בשימוש כללי

1. פְּתוּב (גב / דֵּשׁ) – blurb
2. שוּמְרָן דְּפִים (בקיצור שוּמְרָן) – sleeve
3. נְעִימַת צֶלְצוּל – ringtone
4. גֶּלֶשׁן שֶׁלֶג – snowboard
5. נְגִידָה – אופוזיציה; נְגִדָן – אופוזיציונר; נְגִדְנִי – אופוזיציוני
6. יְחִדָּה – קואליציה; יְחִדָן – חבר קואליציה; יְחִדְנִי – קואליציוני

רקע

1. פְּתוּב (גב / דֵּשׁ) – blurb
 טקסט שנכתב על גב הספר (או בדש הספר) ובו דברים על תוכן הספר, על המחבר, המלצות וכדומה. במילון הספרנות משנת תשל"ו נקבע פְּרִסְמֵת [על המעטפת וכד']. ועדת הספרנות (שפעלה עד לפני שנתיים) ביקשה מן הוועדה למילים בשימוש כללי להציע מונח אחר שייחד את הטקסט הנ"ל.

הצעות אחרות: סְקָרוֹן, מילה מן השורש מל"ץ, פְּאָרְת, קְלוּסִין.
 הוועדה העדיפה שלא לחדש מילה אלא להיזקק למילה פְּתוּב בתוספת סומך בסוגריים.

2. שוּמְרָן דְּפִים (בקיצור שוּמְרָן) – sleeve
 שקית ניילון המיועדת לשמירת דפים; לעתים יש בצדה פס ובו נקבים לצורך תיוק באוגדן (או בעוקדן). מונחים משמשים: שמרדף, ניילון פס, ניילונית (משמש גם לציון רדיד ניילון

נצמד) וגם שרוול ניילון, ניילון לתיק, שקיות לאחסון דפים, ניילון לאחסון דפים, ניילון לדפי קלטר. יש המשתמשים בתיקיות ואולי גם בשומרן.

בדיון בוועדה נאמר שהשימוש ביניילון, בהקשר זה מוטעה שכן החומר אינו ניילון. בהשראת מונחי הארכיונות חוֹבֶקוֹן, פוֹרְכוֹן, עוֹטְפוֹן, סוֹדְרוֹן ועוֹקְדוֹן (קלטר) – המציינים תיקי ניירות – הוצע שזְמֶרְן. ההצעה זכתה בתמיכת הוועדה והוחלט: שזְמֶרְן יִפְּסֵם ובקיצור שזְמֶרְן.

3. נְעִימַת צְלָצוֹל – ringtone

לחן ממוחשב של כ-15 שניות המשמש לצלצול טלפון במכשירים הניידים. כיום יש מגוון רחב של רינגטונים שחברות הטלפון הסלולרי ואתרי האינטרנט מציעים למשתמשים. הצעות שהגיעו לוועדה: צְלָצְלוֹן, צְלָצְלוֹן, תְּצָלִיל, שִׁירְצוֹל, צְלִילְצוֹל. ההצעות שיזכו בתמיכת הוועדה: נְגִינִים (ביחיד נְגִין), צְלָצִיל; ארי אבנר הציע שלא לחדש מונח ולקבוע את הצירוף נְעִימַת צְלָצוֹל.

4. גְּלֶשׁוֹן שְׁלָג – snowboard

לוח החלקה על שלג.

לפי ההצעה ייקבע גְּלֶשׁוֹן לשם הכללי לכל לוחות החלקה והגלישה, ולכל תחום ייוחד שם לוואי: snowboard יהיה גְּלֶשׁוֹן שְׁלָג ו-surfboard יהיה גְּלֶשׁוֹן גְּלִים או גְּלֶשׁוֹן מִים (ולא סתם גְּלֶשׁוֹן).

הצעה נוספת שזכתה לתמיכה בוועדה: מְגֶלֶשֶׁת – על פי מְחֶלֶת. אבל הובעה הסתייגות: המילה דומה למְגֶלֶשֶׁת, המשמשת במטוסים.

הצעות אחרות שעלו: שְׁלֶגְשֶׁת לפי גְּלֶגְשֶׁת skateboard (הסתייגות: לא נותר במילה זכר לעניין הגלישה והיא היפוך אותיות מן גְּלֶגְשֶׁת); גְּלֶשֶׁלְג או גְּלֶשֶׁלְג (הסתייגות: בדרך כלל אין האקדמיה רואה בעין יפה הלחמים מן הסוג הזה); מְגֶלֶשׁ (בזיקה למגלשיים המשמשים בסקי).

5. יְחֶדָה – קואליציה; יְחֶדָן – חבר קואליציה; יְחֶדָנִי – קואליציוני;

6. נְגֶדָה – אופוזיציה; נְגֶדָן – אופוזיציונר; נְגֶדָנִי – אופוזיציוני

המונחים נדונו בעבר בוועדה למילים בשימוש כללי ועלו שוב בעקבות פנייה מן הציבור. רוב חברי הוועדה תמכו בקביעת מונחים עבריים. בנימוקים שנשמעו: בערבית יש חלופה לאופוזיציה; רוב המילים המשמשות בתחום זה הן עבריות, כגון כנסת, סיעה, מפלגה, ורק שתי אלה לועזיות. הוער כי למילים אופוזיציה וקואליציה יש קיום גם האחת ללא האחרת וגם בהקשרים לא פרלמנטריים, ועם זאת השתדלה הוועדה לקבוע מונחים במשקל אחד. הוועדה נתנה את הדעת לשמות התואר שיש לגזור מן השמות שייקבעו (שיתרגמו את אופוזיציוני, אופוזיציונר, קואליציוני). ראשית הוחלט לגזור את המונחים מן השורשים יח"ד ונג"ד, והשאלה הייתה באיזה משקל לשקלם. כך למשל נדחתה ההצעה 'נוגדה' מפני ששם התואר הנגזר ממנה 'נוגדן' כבר תפוס.

בדיון בעבר עלו ההצעות האלה: יְחֶדָה, אֶחָדָה, מְאָחָדָה (הצעת איתמר בן אבי"י, לצד מְאָחָד), יְחֶדָה; מְגֶדָה, נְגֶדָה.

א' טל: הנושא הראשון לדיון הוא הצעות הוועדה למילים בשימוש כללי, אבל תחילה אנו מתבקשים לאשר בדיעבד את המילה תְּצָרְף, החלופה העברית לפאזל. המילה ידועה ומוכרת כבר שנים הרבה, אבל לא נמצא תיעוד לקבלתה במליאה. אינני חושב שנדרשת הצבעה בעניינה, ואם אין התנגדות היא תתאשר בזאת.

בלא התנגדות אושרה המילה תְּצָרְף ("פאזל" – jigsaw puzzle, picture puzzle).

א' טל: שתי ההצעות הראשונות של הוועדה למילים בשימוש כללי הן כיתוב גב או כיתוב דש ושומרן דפים. כיתוב גב הוא מה שכתוב על עטיפת הספר מאחור על אודות תוכן הספר ומחברו. אם הדברים כתובים בדש הספר, זהו כיתוב דש. שומרן דפים הוא מעין שקית ניילון המיועדת להכנסת דפים לתוכה לבל יתלכלכו, יתקמטו או יירטבו. אם אין הערות והשגות להצעות האלה, הרי הן מאושרות.

בלי הצבעה אושרו כתוב גב / דש (blurb); שומרן דפים, ובקיצור שומרן (sleeve).

א' טל: המנגינה המשמשת צלצול טלפון במכשירי הטלפון הניידים ידועה בשמה הלועזי רינגטון, והוצעו לה כמה וכמה חלופות עבריות. ההצעה המובילה – הצעתו של חברנו האד' אבנר – היא נעימת צלצול.

ק' כ"ץ: נראה לי שתתאים כאן יותר חלופה בת מילה אחת ולא צירוף מילים. הצעתי היא נְעִימוֹן, כמו משיכון, הקשור אף הוא לטלפון.

א' ממך: אני מסכים עם הגב' כ"ץ ותומך בהצעתה. אם האקדמיה אינה רואה בעין יפה את השימוש ברינגטון, עלינו להציע את החלופה בעלת הסיכויים הגבוהים ביותר להתקבל. אם נציע צירוף של שתי מילים, אני חושש שהציבור יעדיף את המילה האנגלית האחת.

א' אבנר: אף שהמילה ringtone נכתבת בתיבה אחת, מדובר בצירוף של שתי מילים. היתרון של נעימת צלצול הוא שהצירוף חדש, אבל כמו מקבילו האנגלי, רכיבו אינם חדשים. ולדעתי רצוי שלא לחדש מילה לכל דבר פעוט המתחדש בעולמנו.

ח' כהן: יש קושי מסוים בהגיית הצירוף נעימת צלצול – התי"ו אינה נשמעת כהלכה, וייתכן שבשל כך תיפגע שקיפות הצירוף.

י' בן-טולילה: צריך ליזום מחקר שיבדוק את מידת התקבלותם של צירופי מילים כמו זה המוצע כאן. אם האד' ממך צודק בהנחתו כי הציבור מעדיף מונחים בני מילה אחת, הדבר חשוב לעבודת האקדמיה.

א' טל: אם נחכה למחקר ולתוצאותיו, יחלוף זמן רב ולא יהיה כל סיכוי למגר את רינגטון.

י' ברויאר: במהלך עבודת הוועדה נשלחות הצעותיה לכל חברי האקדמיה לקבלת תגובות והצעות נוספות. על הרוכ מספר התגובות זעום, ובחור יושב ראש הוועדה אני מבקש שהצעות דוגמת נעימוֹן תגענה לוועדה במהלך דיוניה. לגופו של עניין, אני חושב שכדאי לשמור את החידוש נעימוֹן למסומן אחר.

ש' אליצור: רינגטון הוא סוג של צלצול טלפון, והרכיב צלצול – ולא נעימה – הוא העיקר בהצעה נעימת צלצול. בהיעדרו נראה לי שההצעה נעימון אינה שקופה דייה.

ק' כ"ץ: אם כך אפשר להוסיף לקרוא לזה צלצול סתם.

ע' דיקמן: ההקשר פותר בדרך כלל את בעיית העמימות. גם החידוש שנתקבל זה עתה – שומרן דפים – אם הוא מקוצר לשומרן ואיננו בהקשר, איננו נהיר במיוחד.

ד' טלשיר: אני מסכים עם הגב' אליצור – הצלצול עיקר. אבל אם אין דעת החברים נוחה מן הצירוף נעימת צלצול, חשבתי על ההצעה צלצלת.

א' טל: לא אעמיד להצבעה את ההצעות נעימון וצלצלת משום שהן חדשות ולא נדונו בוועדה. תעמוד להצבעה רק ההצעה נעימת צלצול.

ע' אורנן: לא דומה חשיבה בצוותא באקדמיה לחשיבה לבד בבית, ולכן אין לתמוה שבמליאה החברים פורים יותר ברעיונותיהם. אני חושב שאפשר להצביע גם על הצעות שלא נדונו קודם לכן בוועדה.

א' טל: לא אחרוג מן הנוהג שהתגבש בשנים האחרונות.

הצבעה

בעד נעימת צלצול – 5

נגד – 10

הדיון בחלופה עברית לרינגטון חזר לוועדה למילים בשימוש כללי.

[הערת העורך: בישיבה רפח (להלן, עמ' 296–297) התקבלה ההצעה נעימון].

א' טל: אנו עוברים ל-snowboard. הצעת הוועדה לקבוע ללוח החלקה על השלג את הצירוף גלשן שֶלֶג יפה לעצמה, אבל היא גם מנסה להתוות כיוון מכאן ולהבא: בעולמנו לוחות החלקה וגלישה רבים ושונים; הם ייקראו גלשן ויכדלו זה מזה בשם הלוואי. גם ה-surfboard, שלפני חמש עשרה שנה נקבע לו השם גלשן סתם, יכול לפי זה להיקרא גלשן גלים או גלשן מים. האם יש להצעה התנגדות?

בהסכמה כללית הוחלט: גלשן [לוח החלקה וגלישה]; גלשן שֶלֶג (snowboard).

א' טל: שתי ההצעות האחרונות משולחנה של הוועדה למילים בשימוש כללי מעמידות חלופות עבריות למילים השגורות כל כך במערכת הפוליטית בישראל – קואליציה ואופוזיציה – ולשמות התואר הנגזרים מהן. קביעת חלופות למילים מעין אלה אינה מובנת מאליה, ויוסיף על כך האד' ברויאר, יושב ראש הוועדה.

י' ברויאר: הבקשה למצוא למילים האלה חלופות עבריות התקבלה מן הציבור, והיא מעלה מחדש שאלה המעסיקה את המליאה שנים רבות – שאלת מדיניות החידוש: עד כמה להרחיב את מאמצינו לעקור את הלעז? האם מוטב לחדש רק כשהמסומן חדש או שיש מקום גם לנסות לשרש לעז ותיק? ואם כבר באים לקבוע חלופות למילים לועזיות שקנו להן שביטה בעברית, האם יש למהלך כזה סיכוי? מאחר שהשאלה שבה ועולה, חשוב לדעתי לא רק להתייחס למילים הנדונות, אלא לקיים בשאלה דיון עקרוני.

א' אבנר: כשאני שומע במקרים כגון זה על פניות מן הציבור, אני נזכר בביטוי העממי "שִׁחַט לִי אֶת אוֹזֵי". מקורו בבדיחה על אישה הבאה לשוחט ומבקשת ממנו כי ישחט את אווזיה. הוא שואל אותה כמה אווזים יש לה, והיא עונה – תרנגולת אחת. גם אם פנו אדם אחד או שניים לאקדמיה וגרסו שהצורך הדחוף ביותר לחיי העברית הוא מילה עברית לקואליציה ואופוזיציה, אין להתחשב בדעתם. בניסיונו למלא את בקשתם יש משום אנכרוניזם. הלך המחשבה שמילים לועזיות דינן כרת, מקורו בראשית תחיית הדיבור העברי, עת חסרו בעברית מאות רבות של מושגי יסוד ולדובר לא הייתה בררה אלא להרבות במילים לועזיות. מצב זה חלף עבר, והצורך במציאת חלופות עבריות קטן בהרבה.

זאת ועוד, יש שיתוף רעיונות מסוים בין הציבור הדובר עברית לציבורים אחרים במערב הדמוקרטי, ומכאן גם השיתוף במושגים ובלשון. כך היה תמיד, ואין סיבה לשנות מדרך הטבע. לשבת היום עם מילון למילים לועזיות המשמשות בעברית ולמצוא להן חלופות עבריות – זה מן הדברים ששמים את האקדמיה ללעג. המילים קואליציה ואופוזיציה אינן מפריעות לאיש – לא לפוליטיקאים, לא לעיתונאים ולא לאנשי מדעי המדינה. לכן אני מציע להניח להן, מה גם שמובנן רחב יותר מן האמור; למשל כשניסיונו של ראש הממשלה למנות שרים חדשים נתקל באופוזיציה מבית, מדובר בהתנגדות ולא בנגדה.

ע' אורנן: אינני חושב שמבחינה עקרונית יש מילים לועזיות שעלינו להניח ידנו מן העיסוק בהן, ולא החשש מאי-קבלתן צריך להנחות אותנו. תפקידנו לעשות, לא לנחש מה עתיד להתקבל, ולא הייתי מגביל את עצמנו מראש. לילד בן שמונה מילה כגון קואליציה אינה אומרת דבר – ובצדק; אין לה שורש עברי, אין לה משקל עברי, ולידו היא אטומה לחלוטין. לכן לא ייפלא כי למילים לועזיות נטייה להשתבש בפי הדוברים. לא כן מילים עבריות, ששורשן ומשקלן מקרב את הבנתן, ובזה יתרונן של ההצעות יחודה ונגדה.

א' אבנר: גם אם נניח למילים בין-לאומיות ותיקות, יישאר לאקדמיה כר נרחב לפעילות חידוש המילים; למשל מילים לועזיות שקשה לדובר העברית לבטאן, דוגמת אימוביליזר, שנתחדש לה מִשְׁפַּת מנוע, ומילים שנטייתן בעברית קשה או שקשה לגזור מהן פעלים, כגון טלגרף.

א' חזן: אני תומך בהצעת הוועדה לחדש לקואליציה ואופוזיציה מילים עבריות. אלה

מילים הנשמעות בתקשורת בתדירות גבוהה, ואם התקשורת תשתף פעולה, יש סיכוי טוב שיחידה ונגדה ייקלטו כפי שקרה למילה עיצומים.

ק' כ"ץ: בדברי הרקע נאמר שמרבית המילים בשדה הסמנטי של קואליציה ואופוזיציה הן עבריות, אבל חשוב לציין שאחת המילים המרכזיות בשדה הסמנטי הזה היא פוליטיקה, והיא נבדלת במובנה ממדיניות.

מן השורש יח"ד עלתה ההצעה יחדה בשל קרבתה למילה יחד, אבל משורש זה נגזר גם שם התואר יחיד, ועל כן שקיפותה של ההצעה יחדה נפגמת. אפשר שמתאים יותר השורש חב"ר, שהרי בקואליציה חוברות כמה מפלגות זו אל זו. אני מציעה אפוא חִבְרָה או חִבְרָה.

א' טל: זאת הצעה חדשה ולא נוכל להצביע עליה. היא תוכל להידון בוועדה למילים בשימוש כללי אם הצעת הוועדה תידחה.

ע' דיקמן: ההסתייגות שלי היא מקרבת נגדן לנוגדן, קרבה העשויה להיות מקור בבלבולים.

א' טל: הדברים נאמרים בהקשר, והסיכוי לבלבול נראה לי קטן.

ר' אלמגור-רמון: לו היינו עומדים היום לפני חמישים שנה, הייתי תומכת בחידוש מילים עבריות לקואליציה ואופוזיציה בלי היסוס; כנסת, ממשלה, סיעה, מפלגה – כולן עבריות, וחבל שתעמודנה שתי אלה בלועזיות.

היום ייתכן שמאוחר מדי, אבל כדאי לנסות. החלופות המוצעות שקופות דיין ומוצלחות בעיניי, והתקבלותן תלויה כמובן בפרסום נכון. האווירה ברשות השידור למילים חדשות אוהדת; יש נכונות להשתמש בהן, והרי השידור הציבורי הוא צינור רב חשיבות להפיכת המילים לנחלת הכלל. לכן הייתי נותנת להצעות העבריות סיכוי וממליצה לקבל אותן.

א' טל: אם תמו הדוברים נעבור להצבעה.

ש' אליצור: אני מציעה להעמיד תחילה להצבעה את השאלה אם לקבוע לקואליציה ואופוזיציה חלופות עבריות.

הצבעה

בעד קביעת חלופות עבריות לקואליציה ואופוזיציה – 10

נגד – 5

בעד הצעות הוועדה – רוב גדול

הוחלט: נגדה (אופוזיציה), נגדן (אופוזיציונר), נגדני (אופוזיציוני); יחדה (קואליציה), יחדן (חבר קואליציה), יחדני (קואליציוני).

ד. דקדוק: הדרתנועה iy בעברית החדשה

בישיבת ועדת הדקדוק מיום כ"א באייר התשס"ה (30 במאי 2005) נדונה נטיית פעלים מרובעים שאות השורש השנייה שלהם היא יו"ד בבניין פיעל ובמשקל פעול - כגון נִלְן, נִלְן, נִלְן (בקיום הדרתנועה iy) או נִלְן, נִלְן (בכיווץ הדרתנועה).
הוועדה לא גיבשה המלצה, והיא מעבירה להכרעת המליאה את השאלה אם להתיר לוועדות לחדש פעלים מרובעים כני"ל בקיום הדרתנועה.

רקע

השאלה עלתה בוועדה למילים בשימוש כללי עת דנו בהצעה לחלופה עברית ל-authentication. הועלתה ההצעה הִמּוֹן (השורש המשני הימ"ן מן הצורות הארמיות הִימּוֹן, מְהִימּוֹן), אבל התעוררה בעיית כיווץ הדרתנועה. בדיון הוזכרו הפעלים המשמשים בציבור נִלְן, נִלְן (הרחבה של השורש צי"ן במשמעות to score ; במונחי האקדמיה לִנְקוּד), והוחלט להעביר את השאלה לוועדת הדקדוק.

בעבר עלתה השאלה לדיון בוועדת הדקדוק (אך לא הגיעה לכלל מיצוי) בשאלתו של מרדכי מישור על ניקוד פעלים כגון יִשָּׁר אשר קודמת להם ו' החיבור. שתי גישות עלו בדיון בוועדת הדקדוק:

(א) אל לוועדה להחליט החלטות הפוגעות בכללי הניקוד המקראי המסור לנו. הדרתנועה iy דינה להתכווץ לִי. אין הוועדה מחליטה את החלטותיה לפי המערכת הפונולוגית של העברית החדשה, השונה בפרטים רבים מזו של העברית הטברנית. גם צורות אחרות בעברית החדשה אי אפשר להביע בניקוד, למשל אומרים מעבדה maabada, ובכל זאת אי אפשר להביע צורה זו בניקוד (או מְעַבְדָה או מְעַבְדָה).

(ב) דוברי העברית החדשה הוגים את הדרתנועה iy לא רק בנִלְן אלא גם במקרים רבים אחרים דוגמת צִינו (היו"ד בלא מכפל ובאפס תנועה). דוברי העברית אומרים נִלְן ולא נִלְן, ואין סיבה שצורה זו לא תשתקף בניקוד. זאת ועוד, בשורש צי"ן כיווץ הדרתנועה יביא בדיבור לידי הומופונים: צִינָר־צִנָן, צִינָר־צִנָן.

אם מחפשים דרך להכשיר את קיום הדרתנועה iy במקרה הנדון, אפשר להיתלות במקרה חריג של קיום הדרתנועה uw (בלי כיווצה ל־u): בלשון חכמים נמצא יו"לד הטומאח", כלומר uwlad. אמנם הדרתנועה uw נוצרה בצורה ו"לד בגבול בין מורפמות, אולם ראוי לציין שזאב ב־רְחִימִים לא התנגד לקיום הדרתנועה iy בגבול בין מורפמות, כגון יְרוּשָׁלַיִם. וראו גם את קביעת ועד הלשון משנת תרפ"ח במונחי הכימיה, לְמִיָּן (to hydrogenate).

א' טל: יציג את השאלה ברק דן, מזכיר ועדת הדקדוק.

ב' דן: ועדת הדקדוק העבירה להכרעת המליאה שאלה שבהצבעה עליה בוועדה היו הקולות כמעט שקולים. על פי כללי העברית הטברנית המשתקפת בניקוד המקרא, ייתכן הדיפתונג iy רק לפני מכפל, כמו קִימּוֹ במגילת אסתר; כאשר השווא נח, דין הדיפתונג להתכווץ ל־i - וְיִהְיֶה. והנה העברית החדשה מזמנת לנו דיפתונג iy כזה שדינו לפי הכללים להתכווץ - בפעלים ובשמות פעולה משורשים מרובעים שעיצורם השני יו"ד, כמו נִלְן וְנִלְן הגזורים משם העצם נִלְוֹן. הוועדה למילים בשימוש כללי נתקלה בבעיה כשעלתה ההצעה הִמּוֹן מן השורש המשני הימ"ן. לכאורה צריכה ההצעה להיות הִימּוֹן, אך גם בוועדת הדקדוק נשמעו קולות שתמכו בקיום הדיפתונג, המחזק את הקשר בין המילים האלה לשמות ולשורשים שמהם הן נגזרו.

יש לשים לב שמבחינת האקדמיה הדיון בעיקרו תאורטי, מעין הנחיה לעתיד לבוא, משום שלא הפועל נִיָּלַן ולא הפועל צִיָּנָן, שנזכר אף הוא בדיון, הם פעלים מפעליה. לכן צריך לחשוב אם כדאי לערער כלל יציב בתורת ההגה של העברית המסורה לנו בגלל פרטים מעטים ושוליים הנראים סוטים ממנו.

י' עופר: במאמרו "הדגש ותשלומו" כותב ז' בן-חיים דברים הקרובים לענייננו: "וכי מפני שבמקרא יש רק יִשְׂרוּ (משלי ד כה) וכן הִשָּׁר לפני דרכך (תהלים ה ט) יהא אסור עלינו להטות את הפעל בעבר ולומר: הוא הִשָּׁר מבטו נגדי? ושם נחייב 'הוֹשִׁיר', מפני ששם הכתיב בויו ולא מצאנו במקרא בניקודנו את הצירוף חיריק ויוד שוואה? לדעתי זה פירושו: להשתמש בכללי הניקוד של המקרא לגבי הלשון שלאחריה שלא על דרך יושר השכל" [במלחמתה של לשון, עמ' 321].

אני אינני מסכים אתו. אין בהגייה הבדל משמעותי בין נִיָּלַן לְנִיָּלָן, ולכן מוטב לדבוק במה שעולה מהניקוד המקראי, כלומר נִיָּלָן. אגב אורחא, כדאי לשים לב שאת הצורה נִיָּלָן – בעלת היו"ד העיצורית – יש לכתוב בלי ניקוד ניילון.

י' בלאו: מספר המילים שהשאלה נוגעת להן זעום. לא הייתי משנה מכללי הניקוד המסורים לנו בגלל עניין שולי כל כך.

א' חזן: אני בעד קיום הדיפתונג. את הפעלים נִיָּלַן וְצִיָּנָן גזרו דוברי העברית מניילון וציון. כיוון הדיפתונג יוביל לעמעום הקשר בין הפעלים לשמות ולטשטוש שקיפותם.

ק' כ"ץ: אני מסכימה שלשם השקיפות יש לנקד את היו"ד בשווא. אולם נדמה לי שההבדל בין נִיָּלַן לְנִיָּלָן איננו בהגיית יו"ד עיצורית דווקא אלא באורך התנועה; בְּנִיָּלָן הגיית ה־i ארוכה יותר, ולכן הקשר אל ניילון ברור יותר; בְּנִיָּלָן ה־i קצרה יותר ושקיפות הפועל מתערערת.

א' טל: כשנכדיי היו בטירונות הם עסקו בְּנִיָּלֹן לא מעט, ולפי שמיעתי הם הגו במפורש יו"ד עיצורית. פירשתי זאת בצורך לשמור על הזיקה אל ניילון.

י' בלאו: עלינו להיזהר שם אגב עיסוק בפרטים נימצא משנים או מערערים כללי יסוד. אם האקדמיה מבקשת לשנות את כללי כיוון הדיפתונג, עליה לעשות זאת בדלת הראשית, ולא אגב עיסוק בפעלים ספורים שטרם נולדו בין כתליו. לא בכדי לא הכשירה האקדמיה צורות כגון לְיִהוּדָה כשאישרה צורות כגון מְיִהוּדָה; הצורה מְיִהוּדָה אינה סותרת את כללי הניקוד הטברני, ואילו הצורה לְיִהוּדָה סותרת.

א' טל: אני מעמיד את השאלה להצבעה.

הצבעה :

בעד קיום הדיפתונג iy בצורות כגון יִלֵן, יִלֹן - 9
נגד - 7

הותר לחדש פעלים מרובעים (כגון יִלֵן) בקיום הדו-תנועה iy.

י' בלאו: אני מאמין שסוגיה זו עוד תשוב לשולחן הדיונים של ועדת הדקדוק ושל המליאה.

ה. אישור הודעת ועדת הדקדוק

הודעת ועדת הדקדוק

1. ניקוד צורות הבינוני דבוקות כינוי המדבר: לזכר - חוֹשֶׁשְׁנִי או חוֹשֶׁשְׁנִי; לנקבה - חוֹשֶׁשְׁתְּנִי.
2. שם הצמח: נֶעְנַע (ומינו זכר).
3. צורות הרבים של קִנְיָן, קִנְיָנִים, קִנְיָנִים; צורות הרבים של חֵיל הן חֵילִים, חֵילוֹת, חֵילוֹת.
4. השם דְרָקוֹן נוטה בקיום הקמץ (מתווסף לכלל טו בכללי הקמץ).
5. צורת השם: אֶזְמַרְגָד.
6. צו, קו - בפתח. הערה: במקרא (גם) בקמץ. (השמות יעברו מכללי הקמץ אל כללי הפתח).

רקע

1. ניקוד צורות הבינוני דבוקות כינוי המדבר על הסוגיה כתב ניסן ברגרין בלשונו ד (תרצ"ב), עמ' 173-177. לדבריו נוצרו הצורות הללו בעברית שלאחר המקרא בהשפעת הארמית. מן הארמית אפשר ללמוד שמדובר בסך הכול בהשמטת האלי"ף של כינוי הגוף (למשל יָדַע אָנָּה < יָדַעְנָא), ומכאן שבמקורן נהגו הצורות בעברית חוֹשֶׁשְׁנִי וכיו"ב. כך מנקד שד"ל, וכן קי' לויאס, בנעט ויאסטרו. הקריאה המסורה בפי האשכנזים היא בפתח (חוֹשֶׁשְׁנִי), אך יש גם שקוראים בצירי (חוֹשֶׁשְׁנִי). קריאות אלו התהוו לאחר שחדלה השפעת הארמית, והן פרי היקש לפעלים בעבר (שְׁמַרְגָד) ובעתיד (שְׁמַרְגָד) בעלי כינויי הפעול. מאחר שהקריאה בפתח מקובלת בקרב האשכנזים, אין הנוהג כן היום משתבש.

בשנת 1972 החליטה ועדת הדקדוק חוֹשֶׁשְׁנִי-חוֹשֶׁשְׁתְּנִי, גוֹזְרָנִי-גוֹזְרָתְנִי, חוֹשֶׁבְנִי-חוֹשֶׁבְתְּנִי, פְּמַדְמָנִי-פְּמַדְמָתְנִי - בנימוק שהצורה חוֹשֶׁשְׁנִי היא היחידה המאפשרת בקלות את גזירתה של צורת הנקבה חוֹשֶׁשְׁתְּנִי.

נימוק נוסף נתן ברגרין לאחר דותן (במכתב מלי"ב בעומר תשל"ב), וכך כתב: "החלטת העדיפות שלנו מיוסדת על ההגייה הנהוגה עתה." מדובר בהגייה על פי כינוי העבר (חוֹשֶׁשְׁנִי) על דרך שְׁמַרְגָד) שגם סופרים כעגנון משתמשים בה, אך הגייה זו היא בבחינת חידוש מאוחר ביותר.

דותן השיג על החלטת ועדת הדקדוק (במכתב מכ"ה באייר תשל"ב) באמרו, בין היתר, כי לא רצוי לבטל את חוֹשֶׁשְׁנִי מפני מנהג אשכנזים מאוחר (חוֹשֶׁשְׁנִי). הוא גם לא שוכנע שחוֹשֶׁשְׁנִי היא הצורה המקובלת, שכן לדבריו "לפני שנים אחדות התחילו מתקני לשון לחדר אחר חוֹשֶׁשְׁנִי, ויש המקפידים לומר כך." עוד כתב כי צורת הנקבה חוֹשֶׁשְׁתְּנִי יש בה עיוות של התנועות, וכך גם בצורות בינוני המסתיימות בתנועה, כגון דוֹמָה אֲנִי - דוֹמָנִי.

במכתב תשובתו ענה ברגרין כי אין אנו מבטלים את הצורה חוֹשֶׁשְׁנִי, אלא צורה זו נתבטלה מכבר בבתי מדרשות אשכנזיים. לדעתו אין עיוות בצורה חוֹשֶׁשְׁתָּנִי – שדייל מעיד על הקריאה המקובלת מִפְּעֻמְתָּנִי על דרך סְמִכְתָּנִי (אם כי שם בכינוי מושא ולא נושא). השאלה הגיעה בעת האחרונה לדיון בוועדת הדקדוק. חברי הוועדה היו בדעה שבדואי יש לקיים גם צורות כגון חוֹשֶׁשְׁנִי, שהן המקוריות יותר. ואולם סיבה טובה לקיום הצורות המאוחרות יותר (והרווחות בעברית החדשה), כגון חוֹשֶׁשְׁנִי, היא שקל לגזור מהן את צורות הנקבה, צורות שגם טובי הסופרים בעת החדשה השתמשו בהן. אף שגם כאן נשמעות שתי צורות – חוששתני וחוששתני (זו האחרונה הולכת אחר חוששני) – החליטו חברי הוועדה לאשר בנקבה את חוששתני בלבד.

2. שם הצמח נְעֵנָה/נְעֵנֶעַ

במילון לשמות צמחי ארץ ישראל תשי"ס–תשס"ג שונתה החלטה רבת שנים והוחלט כי שם הצמח יהיה מעתה נענה ולא נענע. בהערה לשם הצמח נאמר כך:

הועדפה הצורה בסיומת הנקבה (השגורה בספרות הבוטנית) מן הצורה נענע שבמקורות בשל שימוש השם במין נקבה, וכן בשל צירופי הסמיכות נְעֵנֶעַת הַפְּדוּרִים, נְעֵנֶעַת הַמַּיִם.

על ההחלטה השיג עובד האקדמיה אמנון שפירא מן הטעמים האלה:

- א. השם נענע נכון מבחינת הגזרון.
- ב. השם נענע רווח בציבור (הן בכתבי הן בהגייה – בפי הוגי העי"ן).
- ג. השם נענע נהג בוועד הלשון ובאקדמיה למן תר"ץ ועד להחלטה הני"ל.
- ד. גם שמות כגון קְרָקֶעַ וְאֶצְבָּע, המסתיימים בעי"ן, מינם נקבה. במקורות נזכר הצמח פעם אחת, בירושלמי שבת י, א. בכ"י לידן של התלמוד הירושלמי כתוב נטע, אבל גרסת מגיה 2 של כתב היד היא נענע. בדיון בוועדת הדקדוק קיבלו חברי הוועדה את הערעור פה אחד וקבעו כי מין הצמח זכר.

3. צורת הרבים של קִץ ושל חֵיל

ועדת הדקדוק נתבקשה לקבוע את צורת הרבים של קִץ, צורה החסרה במקורות, וכן אם כשרה לשמש צורת הרבים חֵילוֹת לחֵיל, אף שבמקורות באות שתי צורות אחרות: חֵילִים, חֵילוֹת.

אלה צורות הרבים הבאות במקורות בשמות השקולים במשקל פֵּיל: במקרא: חֵילִים, עֵינוֹת, עֵרִים, תְּיָשִׁים; אֵילִים, זֵיתִים, לֵילוֹת, עֵינִים; במשנה: גֵּיסוֹת (יבמות טז, ז); יֵינוֹת (למשל, שקלים ד, ג).

הצורה חֵילוֹת באה כבר בספרי במדבר, קלט ובמכילתא בשלח, א.

במילונים ימצאו גם צורות הרבים האלה: זֵינִים (כנעני), חֵילוֹת (מדן, החוה), עֵיטִים (בן-יהודה, כנעני, אבן-שושן, החוה, רב-מילים), קֵיץִים (כנעני, אבן-שושן, החוה, רב-מילים; במילון ההיסטורי באה צורת הרבים אצל שלמה סולימן: "ורגעי קיצים וסתוים").

בוועדת הדקדוק אושרו תחילה שתי צורות רבים של קִץ (קֵיץִים, קֵיץִים), בהיותן טובות באותה מידה. הדיון התמקד באישור צורת רבים שלישית לחֵיל – חֵילוֹת. הבעיה היא ששתי צורות הרבים המצויות במקורות חֵילִים, חֵילוֹת כמעט שאינן משמשות היום משום שבמבטא העברית החדשה אין מבחינים בין ובין צורות הרבים של חֵיל, חֵילִים – חֵילִים, חֵילוֹת. הצורך בבידול בין צורת הרבים של חֵיל לצורת הרבים של חֵילִים, חֵילִים מורגש במיוחד לאור העובדה שהן יכולות לבוא באותם הקשרים. לפיכך החליטה הוועדה לקבל גם את הצורה חֵילוֹת.

4. נטיית השם דְּרָקוֹן

השאלה הייתה אם דינו של הקמץ ברי"ש להתקיים או להתקצר בנטייה. מדובר במילה שאולה מן המיתולוגיה היוונית המצויה במקורות למן המשנה ואילך, לדוגמה: "המוצא

כלים ועליהם צורת החמה צורת הלבנה צורת הַדְּקוֹן יוליכם לים המלח" (משנה עבודה זרה ג, א).

במילונים (אבר־שושן, ההווה, רב־מילים) נמצא שהקמץ נשמר בנטייה (דְּקוֹנִים). משמעות החלטת הוועדה לקיים את הקמץ היא הוספתו של השם לכלל טו בכללי הקמץ, המאגד שמות שונים שהקמץ מתקיים בנטייתם.

5. אֶזְמְרָדָּ או אֶזְמְרָדָּ

מדובר במילה שמקורה ביוונית *σμάραγδος*.

במאגר המונחים של האקדמיה: אֶזְמְרָדָּי, אֶזְמְרָדָּן בשמות בעלי חיים נכר (תשמ"ו) ואֶזְמְרָדָּ בצבעות (תשנ"ג); אולם אֶזְמְרָדָּ בבולאות (תשנ"א). במילונים: גם אֶזְמְרָדָּ (אבר־שושן [הישן], כנעני, מדן) וגם אֶזְמְרָדָּ (ההווה, רב־מילים); אבר־שושן החדש נותן אֶזְמְרָדָּ, אֶזְמְרָדָּ ובצורת הרבים: אֶזְמְרָדָּים, ישן: אֶזְמְרָדָּים. בתרגום אונקלוס לנֶפֶד בשמות כח, יח נמצא בניקוד הבבלי אֶזְמְרָדָּן (לפי מהדורת שפרבר). במילון לוי הערך הוא אֶזְמְרָדָּא, אֶזְמְרָדָּן (וכן אצל יסטרוב: אֶזְמְרָדָּ, אֶזְמְרָדָּא, אֶזְמְרָדָּי). אף שהצורה אֶזְמְרָדָּ משקפת את תנועות המילה היוונית *σμάραγδος*, העדיפו חברי הוועדה את הצורה אֶזְמְרָדָּ גם משום שזאת הצורה הרווחת בציבור, וגם משום שהעברית נוטה לבקע צורות עיצורים מסוג קטל בהזדמנם בסוף המילה (כך למשל הייתה *πίναξ* בעברית לפנקס).

6. ניקוד צו, קו

המילים צו, קו באות בסעיף 3 לכלל טז מכללי הקמץ, שעניינו קמץ המשתנה בנטייה לפתח ואחריו דגש. בהערת שוליים ניתנת האפשרות לנקד צו, קו גם בנפרד. חיים כהן סבר שיש להעדיף את הניקוד בפתח, שכן טוב שצורה מן (או על דרך) הכפולים תהיה בפתח, והאפשרות לנקד בקמץ תבוא בהערה (כלומר, בחיפוך ממה שהוא כעת). משמעות ההצעה היא כי מקומן של המילים צו, קו איננו עוד בכללי הקמץ אלא בכללי הפתח.

בדיון בוועדת הדקדוק נשמעה גם הדעה כי יש לחשאייר את המצב כפי שהוא מן הטעמים האלה:

(א) בהניקוד המילים צו וקו בקמץ הן מצטרפות לשמות כפולים אחרים המסתיימים בעיצור שפתי ומנוקדים בקמץ: צב, ים, תם; (ב) אם מתעלמים מחילופי פתח–קמץ במשפט הסתום בישעיהו "צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו" (כח י, ג), השם צו בא במקרא רק פעם אחת – בקמץ (בהפסק), והשם קו שלא בסמיכות גם הוא בקמץ (כמה פעמים). בסופו של הדיון התקבלה עמדת חיים כהן.

א' טל: אני מבין שהאד' טלשיר מבקש לערער על החלטת ועדת הדקדוק ששם הצמח נענע מינו זכר. נחתום את הישיבה בשאלה זו.

ד' טלשיר: אין ספק ששם הצמח צריך להיות נענע ולא נענה. כך נהוג למן מגדירי הצמחים הראשונים משנות השלושים של המאה הקודמת, וכך אנו מוצאים גם בערבית ובסורית. אבל בין כתיב שם הצמח למינו הדקדוקי אין ולא כלום. מדוע ההחלטה על כתיב השם גוררת החלטה על שינוי מינו הדקדוקי? לכך אינני מוצא הצדקה.

ט' בן־יהודה: החיפוש במרשתת במנוע החיפוש Google העלה שמרבית ההתייחסויות לנענע הן בלשון נקבה.

א' טל: המילונים חלוקים בשאלת מינו הדקדוקי של הצמח. נראה שאי-הגיית העי"ן הביאה לתפיסתו כנקבה.

י' בלאו: בעברית שם ממין נקבה הוא בדרך כלל שם מלרעי המסתיים ב־ה או שם המסתיים בתי"ו לא שורשית. רשימת היוצאים מן הכלל, כגון **אש ואבן**, אינה ארוכה, ונראה לי שאם איננו חייבים להוסיף חריגים, מן הראוי שלא נעשה כן. על כן עדיפה בעיניי ההחלטה שמין הצמח נענע זכר.

ד' טלשיר: גם היום אנו נלחמים – ועוד נוסיף להילחם – על הנחלת ההחלטה שגרב וצומת מינן זכר ולא נקבה, כרווח בציבור. במקרה כזה, כשההחלטה על מינו של שם שרירותית למדי, מדוע לקבוע קביעה המנוגדת לשגור על פי הדוברים? מעודי לא שמעתי אומרים 'נענע ירוק', רק 'נענע ירוקה'.

א' אבנר: אפשר לקבוע שמין נענע הוא גם זכר וגם נקבה.

ח' כהן: אני מסכים עם האד' טלשיר. דוברי העברית הקדמונים הם שקבעו שאבן היא נקבה, ויכולים דוברי העברית בני ימינו לקבוע שמין המילה גרב נקבה. לא אנו הוספנו יוצא מן הכלל אלא דוברי העברית, והיום באמצעות מנועי החיפוש במרשתת אין קושי לדעת כיצד הציבור נוהג. אני מציע שבשאלות האלה של זכר ונקבה נלך אחר המצוי, והמצוי נתון לפנינו.

הצבעה

בעד מין נַעֲנַע זכר – 4

בעד מין נַעֲנַע נקבה – 12

בעד מין נַעֲנַע זכר ונקבה – 1

הוחלט: שם הצמח נַעֲנַע מינו נקבה.

אושרו יתר סעיפי הודעת ועדת הדקדוק.